

לוח תאריכים

יהודי	כללי	תאריך
	ייסוד השושלת החסינית	1705
"תקנת חלוקת בית המטבחיים" שהסדירה את היחסים בין התואנסה לגראנה		1710
	תקופת שלטונו של חסין ביי	1735-1705
	תקופת שלטונו של עלי ביי	1756-1735
	תקופת שלטונו של מחמד אלרשיד ביי	1759-1756
	תקופת שלטונו של עלי ביי השני	1782-1759
	תקופת שלטונו של חמודה ביי	1814-1782
ביקור החיד"א		1773
	מגפת דבר	1784
פרסום משחא זרבותא לרב מסעוד אלפאסי פגיעות ביהודים. הביי מפצה את היהודים		1805
	מרד היניצירים	1811
	שלטונו של עות'מאן ביי	1814
	שלטונו של מחמד ביי	1824-1814
	מרד היניצירים	1816
מותו של הרב עוזיאל אלחאייק		1818
"גזירת הכובעים"		1823
פטירתו של אליהו סדבון		1834
	מגפת כולרה	1836
	מוקם בית ספר של המיסיון (האב בורגאד)	1845
	מגפת כולרה	1850
בניית בית עלמין נפרד לקהילת הגראנה		1851
ביקור בנימין השני		1853
	מוקם בית הספר הצבאי בברדו; מוקם בית ספר מטעם "האגודה הלונדונית לקידום הנצרות בקרב היהודים"	1855
פרשת "באטו ספי"		1856
פרסום משכנות הרועים לרב עוזיאל אלחאייק		1857
	מגפת כולרה	1860
	הכרזה על "חוקת היסוד"	1861
	פרסום "חוקת היסוד"	1862
	פרסום ספר החוקים	1862
	מהומות בתוניס	1864
	מגפת כולרה	1867
	מגפת טיפוס	1868
	מוקם הקולג' צאדיקי	1874
נפתח בית הספר של כ"ח; נוסד העיתון היהודי הראשון אלעמאלה אלתוניסיה	קונגרס ברלין מאפשר לצרפת לפעול בחופשיות	1878
	כינון משטר החסות הצרפתי	1881
		1882
		1883
מוקם בית ספר לבנות של כ"ח בתוניס		1884
מוקם בית ספר לבנים של כ"ח בסוס		1884
אסור על היהודים לקבור מתים בבית העלמין הישן	מוקם הקולג' אלעלוי	1884
מוקמים חווה חקלאית בגידדה ושני בתי ספר של כ"ח (לבנים ולבנות) בצפאקץ		1895

* לרוב לא נכללו בטבלה תקופות הכהונה של ראשי הקהילה ורבניה ושל המושלים הצרפתיים ושל הביים.

יהודי	כללי	תאריך
תקרית "בית הלוויות"		1887
מוקם "ועד קופת העזרה והצדקה" בתוניס; מוקם חברת "נצח ישראל" למאבק בהתבוללות התנגשויות בין יהודים לבין מוסלמים מוקמת אגודת הידידים של בוגרי בית ספר כ"ח; מוקם "מועצת הנכבדים" היהודית		1888
		1898 מארס
		1899
מוקם בית ספר של כ"ח בתוניס; נוסד העיתון הצדק	מוקמת "המפלגה הרדיקלית" בתוניס	1901
		1907
מוקם בית ספר של כ"ח בתוניס; אספת עם שארגן העיתון הצדק בתוניס בדרישה להחיל את החוק הצרפתי על יהודי תוניסיה הפגנה מוסלמית בתוניס נגד התביעה של הצדק צו המאפשר ליהודי תוניסיה קבלת אזרחות אישית הרב יעקב אבוקארא, נציג תוניסיה לקונגרס הציוני תקרית "בית הלוויות" נוסד העיתון השוויון תקופת הפעילות של תיאטרון "גיוק אלטרקי אלסראילי"	נוסד סניף של המפלגה הסוציאליסטית בתוניס	1908
		1909 אוקטובר
		נובמבר
		1910
		1911 יוני
		נובמבר
		1912
		1923-1913
		1913
הקמת התיאטרון של מכילוף נגיאר; נוסד העיתון קול ציון ; נפטר הרב שלמה דאנה יהודים מתוניסיה מתנדבים למלחמה לצדה של צרפת תקריות אלימות בתוניס, בבירט, בסוס, בבני חאלד, במנול בוזלפה, בכף-בון, בצפאקף ובקירואן מאורעות לאחר החתימה על הסכמי שביתת הנשק, יהודי נהרג המושל פלנדן מקבל משלחת של נציגי היהודים מוקם בית ספר "גבריאל ולנסי" ללימוד תורה מוקמת "הפדרציה הציונית בתוניסיה"	מלחמת העולם הראשונה	1918-1914
		1917 אוגוסט
	פישון מצהיר על תמיכת צרפת בהצהרת בלפור	1918 פברואר
		נובמבר
	נציגי "התנועה החוקתית התוניסאית" מגישים מסמך תביעות לחבר הלאומים מוקמת המפלגה הסוציאליסטית בתוניסיה הסכם סן רמו מפקד אוכלוסין "יום אבל לאומי" בתוניסיה לציון מאורעות 1921	1919 פברואר
		נובמבר
		1920 אפריל
		1921 מארס
		יוני
		יוני
בחירות לוועד המנהל של הפדרציה הציונית, אלפרד ולנסי נבחר לנשיא מאורעות אנטישמיים בלה-גולט; הקמת מועצת הקהילה היהודית; מותו של מרדכי סמאגיה בחירות למועצה ולוועד הקהילה ישיבת הפתיחה של מועצת הקהילה הראשונה חוק "מסימי", התאזרחות סלקטיבית נוסד העיתון המעורר היהודי תקריות אלימות באריאנה השתתפות נציגים מתוניסיה בוועידת קק"ל בשטרסבורג		יולי
		אוגוסט
		דצמבר
		1922 פברואר
		דצמבר
		1924
	ביקור נשיא צרפת מילרנד, בתוניסיה מפקד אוכלוסין	אפריל
		1925

יהודי	כללי	תאריך
בחירות למועצת הקהילה היהודית; המורים יעקב גלילי, אהרון דובניקוב וזכריה מעייני מגיעים ללמד עברית; אלפרד ולנסי עוזב את תוניסיה; נוסדת המפלגה הרוויזיוניסטית;		1926
פטיציה נגד מינוי רב ראשי ליהודי תוניסיה מקרב רבני צרפת; הקמת השומר הצעיר בתוניסיה ביקור רוברט לכמן בגירבה		1928
מותה הטרגי של חביבה מסיכה		1929
בחירות למועצת הקהילה; משה חיים בן מלכה, מורה לעברית בתוניס; פרס קרתגו לרפאל לוי על ספרו ילדי האוקאלה ; יונג פרץ זוכה באליפות העולם באגרוף במשקל נוצה; נוסדת "מפלגת הפעולה והאמנציפציה היהודית"; מוקמת תנועת הנוער בית"ר	השתתפות אלת'עאלבי בקונגרס האסלמי בירושלים	1930
הדסתור מונע את ביקור ז'בוטינסקי בתוניסיה	מפקד אוכלוסין	1931
הדסתור מונע את הקרנת הסרט הארץ המובטחת תקרית אלימה בצפאקץ, יהודים נפצעו פליקס אלוש, נציג תוניסיה לקונגרס הציוני בחירות למועצת הקהילה		1932 מארס יוני
פרוק תנועת השומר הצעיר אליהו בחבוט, מורה לעברית בתוניס	פילוג בתנועת הדסתור	אוגוסט 1933
נחום ירושלמי, מורה לעברית בתוניס		1933
"שרה א'", ספינת הלימוד של בית"ר, עוגנת בנמל תוניס; בחירות למועצת הקהילה; נוסד העיתון הגזט של ישראל ; הדסתור מונע את הקרנת הסרט הארץ המובטחת	מפקד אוכלוסין	1934
מבוטלת מועצת הקהילה ומוקמת "הוועדה הזמנית לניהול הקהילה היהודית" בתוניס		1935
מבוטל "חוק מרשנדו" – הצעד האנטי יהודי הראשון של ממשלת פטן; תקרית אלימה בלה-כף פרסום "חוק מעמד היהודים"; איסור העסקתם בשירות הציבורי	מפקד אוכלוסין	1938-1934
צו ביטול תנועות הנוער; התפרצות אלימה בגאבס ורציחתם של שבעה יהודים	פרסום "מניפסט הגזע האיטלקי"; הוצאת תנועת הדסתור אל מחוץ לחוק; מוגלים ראשי הדסתור	1936
פרסום חוק ואלה – מפקד היהודים נומרוס קלאוזוס לגבי רופאים		1938-1938
ביטול מועצת הקהילה היהודית		1938
מוקם "ועד הניהול של הקהילה היהודית"; מעצרו של בורגיל ושחרורו; המעצרים הראשונים של ראשי הקהילה היהודית; מכתב אסטווה לגרמנים נגד פגיעה ביהודים; מכתב של אלפריני לריבנטרופ נגד פגיעה ביהודים איטלקים בתוניסיה; שחרור העצירים	"חוק מרשנדו" בצרפת, איסור על הסתה גזעית או דתית	1939 מארס
	איטליה מצטרפת למלחמה נגד צרפת; גרמניה פולשת לצרפת וכובשת אותה; מוקמת ממשלת וישי	1940 יוני
		אוגוסט
		נובמבר
	הקמת הנציבות הכללית לענייני יהודים בצרפת הפגנת הדסתור בתביעה לשחרר את בורגיבה	1941 מארס מאי
		יוני
		אוגוסט
		ספטמבר
	פלישת בעלות הברית למרוקו ולאלג'יריה; הגרמנים כובשים את תוניסיה; ראשית ההפצצות על תוניס, בעיקר על אלעוינה	נובמבר

יהודי	כללי	תאריך
פירוק מועצת הקהילה, גיוס יהודים לעבודות כפייה; הוצאה להורג של ויקטור נטף באשמת ריגול		דצמבר
פול גז מתפטר מוועדת הגיוס וחוזר בו מעצרים של אישים פוליטיים, ביניהם כהן חדריה, ד"ר בנימין לוי, סרז' מועטי, ויקטור סילברה ואחרים	שובו של בורגיבה לתוניסיה בחסות הגרמנים	1943 ינואר פברואר
הקמת צעירי ציון	שחרור תוניסיה מהכיבוש הגרמני	מאי יולי
עורך הדין מתיו גנס משתתף בקונגרס היהודי העולמי פרס קרתגו לראול דרמון על פרסום ספרו מצב הדתות בתוניסיה	מותו של אלתיעאלבי	1944 נובמבר
עליה לגלית של חמישה מחברי צעירי ציון לבית אורן שני עולים בלתי לגליים מצפאקז מגיעים לארץ ישראל	בורגיבה בורח לקהיר	1945
כינוס צפון אפריקאי של צעירי ציון נבחרים ארבעה נציגים מתוניסיה לקונגרס הציוני	משפטו של האדמירל אסטווה	מארס ספטמבר
בחירות למועצת הקהילה; פתיחת קורס ההגנה וההעפלה (נמשך עד 13 במארס)	מפקד אוכלוסין	1946 יולי אוקטובר נובמבר 1947
הטרדה של יהודים בצפאקז; הפלגת ספינת המעפילים "יהודה הלוי" מחופי אלג'יריה; התכנסות מועצת הפדרציה הציונית בתוניס		מאי
הפלגת ספינת המעפילים "שיבת ציון" מחופי אלג'יריה		יולי
כישלון ההפלגה של ספינת המעפילים "החלוץ"	שביתת מחאה של הדסתור נגד החלטת החלוקה והמצב בארץ ישראל	נובמבר דצמבר
התרסקות מטוס של עליית הנוער באוסלו ובו 27 ילדים מתוניסיה. ילד אחד ניצל	הקמתה של מדינת ישראל	1948 מאי
מותו של הרב כ'לפון משה הכהן בגרבה	שובו של בורגיבה מקהיר	1949
בחירות למועצת הקהילה בתוניס		1950 1951
פרס קרתגו לאלבר ממי על ספרו נציב המלח	"שנת הדמים" – טרור ברחבי תוניסיה כחלק מהמאבק הלאומי	1952
הבחירות האחרונות למועצת הקהילה היהודית	מנדס פרנס מנהל משא ומתן עם הדסתור על אוטונומיה לתוניסיה	1953 1954
בורגיבה מקבל את נציגי הקהילה היהודית בלשכתו הרב מרדכי אמייס הכהן – הרב הראשי ליהודי תוניסיה	תוניסיה מקבלת את עצמאותה; מפקד אוכלוסין	1955 1956
ביטול בית הדין הרבני		אפריל 1974-1955
מינוי "ועדה זמנית לניהול ענייני הדת"; הרס החארה	צאלח בן יוסף חוזר מגלותו לתוניסיה	1955
	הצטרפות תוניסיה לליגה הערבית	1957 1958

יהודי	כללי	תאריך
של תוניס ובכלל זה בית הכנסת "הגדולה"; העברת בית העלמין		
חילוף יהודי ביזרט בידי הצרפתים והמוסד הישראלי; עלייה גדולה לישראל והגירה גדולה של יהודים לצרפת	מאורעות ביזרט	1961
סגירת בתי הדפוס היהודיים בג'רבה ובסוס		1963
	"הצהרת יריחו" של בורגיבה	1965
פגיעות ביהודים וברכוש יהודי בתוניס; חילול בית הכנסת		1967
יהודי נרצח בתוניס		1970
נרצח הרב מצליח מאזוז בתוניס		1971
	אש"ף מקים מפקדה זמנית בתוניס	1982
בורגיבה מעניק לראול ג'ורנו אות כבוד במסגרת פסטיבל קרתגו		1983
יריות לעבר מתפללים בבית כנסת בתוניס בשמחת תורה		1985
	בן עלי מדיח את בורגיבה	1987
נרצח צורף יהודי בג'רבה		1995
	כינון יחסים דיפלומטיים בין ישראל לתוניסיה	1996
	הקפאת היחסים בין תוניסיה לישראל	2000
מותו של ראול ג'ורנו		2001

ביבליוגרפיה

רשימת הקיצורים

אביטבול, יהודי צפון-אפריקה = מ' אביטבול, **יהודי צפון-אפריקה במלחמת העולם השנייה**, ירושלים תשמ"ו.
 אברהמי, ק"ק פורטוגיזים = י' אברהמי, ק"ק פורטוגיזים ני"ו בתוניס ופנקסה, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, 1982.

אברהמי, פנקס = י' אברהמי (מהדיר), **פנקס הקהילה היהודית הפורטוגזית בתוניס 1710-1944**, לוד תשנ"ז.

אברהמי, אמנציפציה = י' אברהמי, "פרק בתולדות האמנציפציה של יהודי תוניסיה", **מזרח ומערב**, א (תשל"ד), עמ' 259-284.

אלחאייק, משכנות הרועים = ע' אלחאייק, **משכנות הרועים**, ליוורנו תר"ך.

בנימין, מסעי = י' בן יוסף בנימין, **מסעי ישראל**, ליק תרי"ט. בת-יאור, הדיימים = בת-יאור, **הדיימים – בני חסות יהודים ונוצרים בצל האסלאם**, ירושלים 1986.

הטל וסיטבון = R. Attal, C. Sitbon, *Regards sur les juifs de Tunisie*, Paris 1979

חזן, שירי פרגי = א' חזן, **שירי פרגי שוואט**, ירושלים תשל"ו. חיד"א = חיד"א אזולאי, **ספר מעגל טוב**, ברלין-ירושלים, תרפ"א-תרצ"ד.

טובי, הספרות = י' טובי וצ' טובי, **הספרות הערבית-היהודית בתוניסיה (1850-1950)**, ירושלים תש"ס.

ממי, יהודים וערבים = א' ממי, יהודים וערבים, תל-אביב תשל"ה.

--, נציב המלח = א' ממי, **נציב המלח** (סיפור), תל-אביב תש"ך. סבג = P. Sebag, *Histoire des Juifs de Tunisie*, Paris, 1992
 סלושץ, פליא = נ' סלושץ, **האי פליא (האי ג'רבה)**, תל-אביב 1957.

פלאח, צדק ושלום = ש' פלאח, **צדק ושלום**, תוניס 1897.
 רודריג = א' רודריג, **חינוך, חברה והיסטוריה – כל ישראל חברים" ויהודי אגן הים התיכון, 1860-1929**, ירושלים תשנ"א.

רצ'א, היהודים בכלכלה = רצ'א בן רגיב, **הקהילה היהודית בתוניסיה ומקומה בכלכלת השלטון 1685-1857**, עבודת דוקטור, תוניס, 2003 (בערבית)

ארכיונים

א"מ = ארכיון מפא"י, בית ברל.
 אמ"י = ארכיון מדינת ישראל, ירושלים.
 אצ"מ = הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים.
 ארכיון כ"ח, פריס.
 מח"נ = ארכיון משרד החוץ הצרפתי, נאנט.

ספרים ומאמרים

ח' אברהמי, **יהודי ליוורנו וקשריהם עם תוניס במאות הי"ז-י"ח**, עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן תשל"ט.

--, "ראשיתה של התנועה החלוצית בצפון-אפריקה (1943-1948)", **שורשים במזרח** א (תשמ"ו), עמ' 191-240.

ח' וי' אברהמי, "המנהיגות הרוחנית של יק"ק פורטיגזיסי בתוניס במאות הי"ח והי"ט", **מיכאל** ט (תשמ"ה), עמ' ט-כו.

ח' אברהמי וי' דואר, **תנועת גורדוניה בתוניסיה**, אפעל 1990.
 י' אברהמי, "עדת הגראנה בתוניס לאור פנקסיה – המאבק על האוטונומיה", בתוך: מ' אביטבול (עורך), **יהדות צפון אפריקה במאות י"ט, כ' – עיונים בתולדותיה בתרבותה ובחברתה**, ירושלים תש"ס, עמ' סז-צה.

--, "מאבקים רעיוניים וציבוריים ביהדות תוניס בראשית השלטון הצרפתי 1881-1914", בתוך: מ' עמאר (עורך), **קו-לקו – קובץ מחקרים על יהדות המגרב מוקדש לזכרו של שאול זיו** (אגייני), ירושלים תשמ"ג, עמ' 143-154.

--, "קהילות יהודי תוניסיה בימי הכיבוש הגרמני; ענייני כספים", **פעמים** 28 (תשמ"ו), עמ' 107-125.

--, "תהליכי דמוקרטיזציה בקהילת יהודי תוניס; מקאיד ממונה למועצה נבחרת", **שורשים במזרח** א (תשמ"ו), עמ' 37-80.

--, "תחיית השפה העברית בתוניס", בתוך: א' חזן (עורך), **מחקרי משגב ירושלים בספרויות עם ישראל**, ירושלים תשמ"ז, עמ' 9-24.

--, "יהודי תוניסיה תחת שלטון וישי והכיבוש הגרמני אוקטובר 1940-מאי 1943; יחס הממשל והסביבה", **שורשים במזרח** ב (תשמ"ט), עמ' 403-440.

א' בר-חן, **פניני-חן; סיפורים על יהודי תוניס**, כפר חב"ד 1988.

א' בר-חן, **גורל יהודי תוניסיה תחת הכיבוש הנאצי והאפשרות לראייה מחודשת של השואה**, עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב 1996.

--, "גורל יהודי תוניסיה תחת הכיבוש הנאצי והאפשרות לראייה מחודשת של השואה", **זמנים** 67 (1999), עמ' 43-46.

ש' ברד, **לתולדות התנועה הציונית בתוניסיה**, תל-אביב תש"ם. מ' דואק, **על ימים שהיו בגיטו תוניס**, ירושלים תשל"ט.

ד' דורון, "מתפסיר רס"ג לתרגומו של ר' מרדכי חי דיין מתוניס", **ספונות**, כ (תשנ"א), עמ' 171-180.

--, "הקדמתו של ר' מרדכי חי דיין מתוניס לתרגום ספר בראשית לערבית-יהודית", **ממזרח וממערב** ו (תשנ"ה), עמ' 160-131.

ו' דנון, "מחקר סוציאלי על מאה משפחות בטוניס", **בתפוצות הגולה**, ניסן תשי"ט, עמ' 28-42.

ש' דשן, "רשמי ביקור אצל יהודי גירבה ב-1995", **אלפיים** 15 (1997), עמ' 168-182.

--, "ההילולות של יוצאי טוניסיה – בחינתן הדתית", **מגמות** יט (תשל"ד), עמ' 374-383.

--, "כתבי חכמי טוניסיה בישראל", **מגמות** כא (תשל"ה), עמ' 167-157.

ש' דשן ומ' שוקד, **דור התמורה – שינוי והמשכיות בעולמם של יוצאי צפון-אפריקה**, ירושלים תשנ"ט.

א' הטל, "על הספרות העממית של יהודי תוניס", מכון בן-צבי, **מחקרים ופעולות** ג [תש"כ], עמ' 33-37.

--, "לחקר הפתגם היהודי-הערבי בתוניס", מכון בן-צבי, **מחקרים ופעולות** ג [תש"כ], עמ' 46-48.

--, "יהדות תוניסיה כיום", **בתפוצות הגולה** ב, 8-7 (15-14) (תשכ"א), עמ' 59-63.

--, "קיום המצוות בישראל שנערך בבית ספר יהודי בתוניס", **בתפוצות הגולה** ד, 4 (23) (תשכ"ג), עמ' 66-70.

--, "היהודים בתוניסיה העצמאית", **בתפוצות הגולה** ח, 3-2 (38-37) (תשכ"ו), עמ' 87-96.

--, "ממנהגי פורים בתוניס – יבעות אל-צינייה משלוח המגש", **שבט ועם**, ז (תשל"ג), עמ' 476-481.

--, "תלונתם של הסוחרים היהודים בעיר צפאקס (תוניסיה) – תעודה משנת 1867", **שבט ועם** ח (תשל"ח), עמ' 197-200.

--, "דרכי אמנסיפציה; גדוד הקק"ל, חוג סטודנטים ציוניים סוציאליסטים בתוניס בשנים 1937-1942", **מקדם ומים** ג (תש"ן), עמ' 171-186.

--, "יהודי תוניס למן השחרור מהכיבוש הגרמני עד ביטול הקהילה", **שורשים במזרח** ג (תשנ"א), עמ' 273-295.

ע' אברמסקי-בליי, "ההכשרה הציונית בגירבה", בתוך: ז' הרווי ואחרים (עורכים), **ציון וציונות בקרב יהודי ספרד והמזרח**, ירושלים תשס"ב, עמ' 475-493.

-- **פנקס הקהילות; אנציקלופדיה של הישובים היהודיים, לוב; תוניסיה**, ירושלים תשנ"ז.

פ' אלוש, "עם עולי-הרגל בגירבה", בתוך: א' שטאל (עורך), **עדות ישראל**, תל-אביב תשל"ט, ב, עמ' 454-456.

נ' אילן, "מדרש של אברהם אבינו בהגדה של פסח של יהודי גירבה", **ספונות** כא (תשנ"ג), עמ' 167-196.

--, "דרשה ממצעת בהגדה של פסח; עיון בדוגמת הגדה מתוניס מראשית המאה ה-20", בתוך: ב"ז קדר (עורך), **התרבות העממית – קובץ מחקרים**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 305-326.

א' אלמאליח, "מוסתערבים ופורטוגיזים בתוניסיה", **מזרח ומערב** ב (תרפ"ח-תרפ"ט), עמ' 19-28; 120-127.

--, "משורר היחארה (הגיטו) של תוניסיה [ויטאליס דאנון]", **מחברת** שנה ד, גלי 36-38 (סיון תשט"ו), עמ' 102-105.

--, "משורר הגיטו התוניסי רפאל לוי", **מחברת** שנה יד, גלי 118-120 (ניסן תשכ"ה), עמ' 77-84.

--, "אליהו בחבוט, מחלוצי החינוך העברי בצפון-אפריקה, **מחברת** שנה ו, גלי 60-62 (סיון תשי"ז), עמ' 137-138.

י' אנקורי, **סיפור חיי**, ירושלים תשנ"ט.

י' אסל, "אשר שמעון מזרחי, תר"ן-תשכ"ח (1890-1967)", בתוך: י' אסל (מלביה"ד), **מעדני מלך לאשר שמעון מזרחי**, ירושלים תשס"א, עמ' 7-13.

א' ארנד, "פרשנות גירבאית לתלמוד; 'כסא רחמים' לר' רחמים חוריי", **שנתון המשפט העברי** כב (תשנ"ג), עמ' 1-44.

ר' בן-אשר, **תולדות תנועת "השומר הצעיר" בתוניסיה – זכרונות תעוד וצילומים**, גבעת חביבה תשמ"א.

ר' בן-אשר; א' בן-אשר, **מטוניס לקיבוץ – אלה הם חיינו**, ישראל 2000.

מ' בן-ששון, **צמיחת הקהילה היהודית בארצות האסלאם – קירואן 800-1057**, ירושלים תשנ"ו.

מ' בניהו, "רבי אברהם אבן מוסה ובנו רבי משה – מראשוני המדברים בקבלת האר"י בצפון אפריקה", **מיכאל** ה (1978), עמ' ט-קלג.

- "עבודת כפיה בימי הנאצים", בתוך: אי שטאל (עורך), **עדות ישראל** ב, תל-אביב תשל"ט, עמ' 485-492.
- "על גרמניה הנאצית בשירה העממית של יהודי תוניסיה", **פעמים** 28 (תשמ"ו), עמ' 126-130.
- "עתונות יהודית בתוניסיה", **קשר** 5 (1989), עמ' 87-96.
- "בית החיים היהודי הישן בתוניס", **פעמים** 67 (תשנ"ו), עמ' 25-39.
- "זיכרונותיו של נער בתוניס תחת הכיבוש הנאצי", **בשביל הזכרון** 25 (תשרי-חשוון תשנ"ח), עמ' 24-27.
- **לקסיקון של הערבית-היהודית התוניסאית הכתובה**, ירושלים תשנ"ט.
- אי הטל ומי סיטבון, **סיכויי העליה של יהודי תוניסיה**, ירושלים [תשי"ט].
- אי הטל וקי סיטבון, "מקרתגו לירושלים – הקהילה היהודית בעיר תוניס", בתוך: **מקרתגו לירושלים – הקהילה היהודית בעיר תוניס**, תל-אביב תשמ"ו, עמ' 5-12.
- אי הטל ווי אביב"י, **פנקס הכתובות של הקהילה הפורטוגאלית בתוניס במאות הי"ח-הי"ט – רשימת הפרטים**, ירושלים תשנ"ב.
- **פנקס הכתובות של הקהילה היהודית הפורטוגאלית בתוניס (תרי"ג-תרי"ד)**, **רשימת הפריטים**, ירושלים תש"ס.
- יי הנשקה, "שקיעים עבריים בערבית המדוברת של יהודי גירבה", **מסורות** ה-ו (תשנ"א), עמ' 77-118.
- **המרכיב העברי בלשון הערבית המדוברת של יהודי תוניסיה**, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים תשס"א.
- מי הראש, "העברי" – על עיתון עברי רביזיוניסטי בתוניס ועל דוד ברדא, עורכו", **קריית ספר** סג (תש"ן), עמ' 291.
- צי זוהר, "אשרור דתי של הציונות כתנועה לאומית חילונית – פרק במשנת הרב כלפון משה הכהן", **ישראל** 2 (תשס"ג), עמ' 107-125.
- אי חדד, **למען אספרה – סיפורים מתורגמים ומפי השמועה**, ירושלים תשמ"ה.
- בי חדד, **ספר ג'רבה יהודית**, ירושלים [תשל"ח].
- **חכמי ישראל בג'רבה ובתוניס – תולדות חכמי ג'רבה ותוניס, סיפורים ומעשיות**, ירושלים תשמ"ב.
- יי חזון, **יהדות האי ג'רבה**, [חמ"ד] תשל"ז.
- אי חזן, "בחינות בשירתו של רבי אליהו סדבון", בתוך: **ספר זכרון להרב יצחק נסים**, ספר ה (תשמ"ה), עמ' קמז-קפב.
- "מורשתו השירית של פרגי שוואט והשפעתה", **פעמים** 74 (תשנ"ח), עמ' 9-18.
- בי חיון, **מנאבל לנתניה – סיפור חיים**, [חמ"ד] תשמ"ו.
- גי טייב, "יהודי תוניס בין שתי מלמות העולם", **שורשים במזרח** ב (תשמ"ט), עמ' 369-402.
- "כל ישראל חברים בתוניסיה (1878-1939) – ארץ קשה, פעילות פוריה", **בטאון כ"ח** 4 (אלול תשנ"ז), עמ' 18-23.
- יי טובי, "מעשי צדיקים לעומת סיפורי עגבים – בחינה בספרות הערבית-היהודית בתוניסיה", **צפון** ה (תשנ"ח), עמ' 241-254.
- "כתבים ציוניים של חכמי גירבה", **מהות** כה (חורף תשס"ג), עמ' 129-151.
- יי טובי וצי טובי, "מיתוזאציה של זמרת עממית – המסורות שבעל-פה ובכתב של הזמרת היהודייה התוניסאית חביבה מסיכה", **מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי** יט-כ (תשנ"ז-תשנ"ח), עמ' 187-210.
- צי טובי, **פתגמי נשים בדרום תוניסיה בהקשרם התרבותי**, עבודת גמר לתואר מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים תשס"ב.
- "צמח הפול בתרבות העממית של יהודי תוניסיה", **מהות** כה (חורף תשס"ג), עמ' 153-161.
- צי טובי וגי חזן-רוקס, "הרכיב העברי בפתגמי נשים יהודיות מתוניסיה" **בין עבר לערב** ב (תשס"א), עמ' 139-162.
- "בין קאבס לירושלים – שיח נשים בדרום תוניסיה", בתוך: **ז' הרווי ואחרים (עורכים), ציון וציונות בקרב יהודי ספרד והמזרח**, ירושלים תשס"ב, עמ' 275-285.
- קי טפיה וגי טייב, "יהדות תוניסיה", **בתפוצות הגולה** 75-76 (תשל"ו), עמ' 124-136.
- יי ייטיב, **ג'יהאדה**, תל-אביב תשל"ד.
- יי ינון (פנטון), "החכם מרדכי נג'אר, משכיל תוניסאי מהמאה היי"ט", **מהות** כה (חורף תשס"ג), עמ' 115-128.
- בי יניב, "השפעות מאיטליה ומצרפת על עיצוב תיקי ספר-תורה בלוב ובתוניסיה", **פעמים** 57 (תשנ"ד), עמ' 82-113.
- ני ירושלמי, "מצב החינוך העברי ובעיותיו בגולה הצפון-אפריקאית", **הז החינוך** שנה כ, חוב' ד-ה (שבט-אדר תשי"ו), עמ' 135-144.
- **אלמנת הצורף של הביי**, תל-אביב תשי"י.
- ב"ר כהן, **מלכי תרשיש, תולדות רבני תוניס וחיבוריהם**, נתיבות התשמ"ו.
- חי כהן פרוז, **מעגלים בכחול**, ירושלים 2000.

עבודת גמר לתואר מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים 1986.

-- "זיין אל גמרא, שלגייה צפון-אפריקאית – לשאלת הסתגלותן של מעשיות-קסם", **מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי** יא-יב (תשמ"ט-תש"ן), עמ' 76-101.

א' סוריה, **נתיבי השכלה יהדות תוניס – שלב בתהליך התמערבותה, 1878-1899**, באר-שבע תשנ"א.

מ' סטבון וא' הטל, "ממנהגי יהדות תוניסיה", בתוך: א' וסטרייל (עורך), **ילקוט מנהגים**, ירושלים תשכ"ז, עמ' 131-151.

ק' סיטבון, **יהודי תוניסיה**, ירושלים, תשנ"א.

ני סלושץ, **הכהנים אשר בג'רבה – מספר המסעות**, ירושלים תרפ"ד.

-- "העם היהודי היושב בתוניס", **ידע-עם** כרך א (תש"ח), חוב' א, עמ' 4-6; חוב' ב, עמ' 4-5.

ח' סעדון, **התנועה הרביזיוניסטית ובית"ר בתוניסיה**, עבודת גמר לתואר מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים תשמ"ג.

-- **ילדי אוסלו – ארבעים שנה לאסון האוירי באוסלו 20.11.1949**, תל-אביב 1989.

-- **הציונות בתוניסיה 1918-1948**, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים תשנ"ג.

-- "העלייה מתוניסיה בתקופת מאבקה לעצמאות", **פעמים** 39 (תשמ"ט), עמ' 103-125.

-- "ההעפלה מספקס לפני הקמת המדינה", בתוך: **העפלה – מאסף לתולדות ההצלה הבריחה ההעפלה ושארית הפליטה**, תל-אביב 1990, עמ' 334-348, 428-433.

-- "יצעירי ציון בתוניסיה – אוונגרד ציוני-סוציאליסטי, 1943-1948", **דברי הקונגרס העולמי העשירי למדעי היהדות**, חטיבה ב, כרך א, ירושלים תש"ן, עמ' 549-556.

-- "התנועה הציונית ומועצת הקהילה היהודית בתוניסיה בין שתי מלחמות העולם", **מקדם ומים** ו (תשנ"ה), עמ' 135-155.

-- "שליחותו החינוכית של נחום ירושלמי לתוניסיה (1938-1945)", **פעמים** 74 (תשנ"ח), עמ' 19-45.

-- "המאבק על דמות החינוך היהודי בתוניסיה בשנים 1878-1939", בתוך: ר' פלדחי וע' אטקס (עורכים), **חינוך והיסטוריה, הקשרים תרבותיים ופוליטיים**, ירושלים תשנ"ט, עמ' 305-328.

-- "בסבך נאמנויות ורצונות – יהודים, תוניסאים וצרפתים בתוניסיה, 1948", **מקדם ומים** ז (תש"ס), עמ' 137-183.

ק' כ"ץ, **מסורת הקריאה של קהילת ג'רבה במקרא ובמשנה – תורת ההגה והפועל**, ירושלים תשל"ח.

ג' כרמי, "בדרכי האמנספיציה – סוציאליסט יהודי בתוניס בראשית המאה, אלבר קטן (1875-1932)", **שורשים במזרח א (תשמ"ו)**, עמ' 81-120.

י' לבן, "הטליתות הרקומות מהעיר תוניס", **מהות** יב (חורף תשנ"ד), עמ' 40-52.

-- "מנהגים הקשורים בכסא אליהו הנהוגים בקרב יהודי דרום תוניסיה", **רימונים** 5 (תשנ"ז), עמ' 54-55.

-- **מעטפות לתיקי ספר תורה הנהוגות בקרב יהודי תוניסיה**, עבודת גמר לתואר מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים 1992.

מ' לסקר, **יהודי המגרב בצל וישי וצלב הקרס**, תל-אביב תשנ"ב.

-- "בין בורגיביזם לנאצריזם: יחסי ישראל טוניסיה והסכסוך הערבי-ישראלי בשנות החמישים והשישים", **עיונים בתקומת ישראל** 11 (2001), עמ' 46-79.

מ' מאזוז, **שורשים ומסורות ביהדות תוניסיה**, לוד תשמ"ו.

ר' מאמו, "עיון במחשבה הפדגוגית של ר' משה כלפון זצ"ל", **מים מדלין**, תשנ"ד, עמ' 145-170.

-- "לקט מדברי ר' משה כלפון הכהן זצ"ל על יחסו ללשון הקודש – היבטים חינוכיים-לאומיים-ציוניים", **מים מדלין**, תשנ"ה, עמ' 207-219.

א' ממי, **הגר**, באר-שבע תשמ"ו.

צ' מלאכי, "רשימת יצירות ספרותיות בערבית יהודית שנדפסו בתוניסיה – חלקן מקוריות ורובן מתורגמות מעברית, מערבית ומצרפתית", **מהות** כה (חורף תשס"ג), עמ' 175-202.

-- "יצירות סאטיריות והומוריסטיות בערבית יהודית בתוניסיה", **מהות** כה (חורף תשס"ג), עמ' 213-236.

י' מסינג, "זיקתם של יהודי גרבה לארץ-ישראל ולתנועה הציונית", בתוך: מ' זהרי ואחרים (עורכים), **הגות עברית בארצות האסלאם**, ירושלים תשמ"ב, עמ' 253-274.

-- **החינוך היהודי בג'רבה בעידן של תמורות 1881-1956**, עבודת גמר לתואר מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים תש"ן.

ד' נוי, **שבעים סיפורים וסיפור מפי יהודי תוניסיה**, ירושלים, תשכ"ז.

א' ניומן-שלי, **חיי האשה במעשיות תוניסיות – מציאות חיים והשתקפות סמלית ברפרטואר של מספרת אחת**,

-- נהוראי – הרב נהוראי ג'רמון מתוניס ופיוטיו, תל-אביב תשמ"ב.

-- צמידי הזהב – סיפורים מופלאים על הרבנים המפורסמים ר' יצחק חי טייב לא מת ור' ישועה בסיס, לוד תשנ"ב.

-- עלי עשור ועלי נאבל – לתולדות יהודי נאבל שבתוניסיה, לוד תשנ"ב.

-- איילת חשקי כלילת יופי – תולדות ר' אהרן פרץ מג'רבה ופיוטיו, לוד תשנ"ד.

-- "הספרות היהודית בתוניסיה – מפעל ביבליוגרפיה", פעמים 3 (תש"ס), עמ' 91-93.

-- "ר' אהרן פרץ, פייטן מגרבה במאה הי"ח", פעמים 6 (תשמ"א), עמ' 107-118.

-- "פרגי שוואט הוא רפאל מלח משורר נודד בתוניס", בתוך: צ' מלאכי (עורך), **יד להימן – קובץ מחקרים לזכר א"מ הברמן**, לוד תשמ"ד, עמ' 215-252.

-- "דניאל חגי'אג' וחיבורו על תולדות הספרות הערבית-יהודית בתוניסיה", פעמים 30 (תשמ"ז), עמ' 41-59.

-- "כתבי-עת תורניים בגרבה", העתונות שלנו 11 (תשנ"ד), עמ' 45-55.

-- "השואה בספרות יהודי תוניסיה", מחניים 8 (תשנ"ה), עמ' 175-166.

-- "צביה ו'עאגיב' מקוננים על מותם", מהות כא (תשנ"ט), עמ' 119-187.

י' צור, תקריות אוגוסט 1917 בתוניסיה; אנאטומיה של פרעות מוסלמיות תחת שלטון קולוניאלי, עבודת גמר לתואר מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים תשמ"א.

-- צרפת ויהודי טוניסיה – המדיניות הצרפתית כלפי יהודי המדינה ופעילות העיליתות היהודיות במעבר משלטון מוסלמי עצמאי לשלטון קולוניאלי, 1873-1888, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים 1988.

-- סיפור תרבות – יהודי תוניסיה וארצות מוסלמיות אחרות, ירושלים תשס"ג.

-- "תקירת הלוויות – יהודי תוניסיה במעבר לשלטון קולוניאלי", ציון סו (תשס"א), עמ' 73-102.

-- "יהודי תוניס בתקופת הכיבוש הנאצי – קהילה מפוצלת בימי המשבר", יהדות זמננו ב (תשמ"ה), עמ' 153-175.

-- "ה'ימאפיה' של קאיד יהודה", זמנים 34-35 (1990), עמ' 143-151.

-- "הרהורים של חוקר זר על ספרותם של יהודי תוניסיה", שורשים במזרח ה (תשס"ג), עמ' 210-228.

ש' צרפתי, **תוניס "אל כזרא", תוניס "הירוקה" – על חיי היהודים בתוניסיה בשנים 1881-1948**, לוד תשמ"ז.

ד' קאזס, "הספרות התלמודית בתוניסיה", מזרח ומערב א (תר"ף), עמ' 33-37, 141-154, 227-236, 398-409; ב (תרפ"ח-תרפ"ט), עמ' 351-358, 453-460; ג (תרפ"ט), עמ' 205-210.

ד' קארפי, "השלטונות האיטלקיים ויהודי תוניסיה בימי מלחמת העולם השנייה (יוני 1940 - מאי 1943)", ציון נב (תשמ"ז), עמ' 57-106.

א' שוראקי, "יהדות תוניסיה ב-1965", גשר שנה יא, חוב' 1 (42) (אדר ב תשכ"ה), עמ' 45-50.

פ' שידלובי, **שירתו של רבי יוסף הכהן טנוגי "שירת מרים" ודמות הנשים המקראיות בה**, עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן תשס"ב.

י' שיטרית, "התגבשותה של לשון העיתונות הערבית-יהודית בתוניס בסוף המאה הי"ט", בתוך: מ' בר-אשר (עורך), **מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים מוגשים לשלמה מורג**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 523-538.

א' שילוח, "היבטים בחיי המוסיקה של יהודי תוניסיה בעת החדשה", בתוך: ז' הרווי ואחרים (עורכים), **ציון וציונות בקרב יהודי ספרד והמזרח**, ירושלים תשס"ב, עמ' 601-611.

מ' שרף, **סעודת יתרו**, ירושלים תש"ס.

-- ר' יצחק חי טייב מתוניסיה (1743-1837) – לקט סיפורים ואגדות מפי העם, רמת-גן תשמ"א.

תעתיק מערבית לעברית

לתועלת הקוראים מובא בזה תעתיק העיצורים הערביים לעברית:

א	ا
ב	ب
ת	ت
ת'	ث
ג'	ج
ח	ح
כ'	ك
ד	د
ד'	ذ
ר	ر
ז	ز
ס	س
ש	ش
צ	ص
צ'	ض
ט	ط
ט'	ظ
ע	ع
ג	غ
פ	ف
ק	ق
כ	ك
ל	ل
מ	م
נ	ن
ה	ه
ו	و
י	ي

העיצור המזה [ء] מתועתק בדרך כלל כאל"ף.
 הסימן תא מרבוטה [ة] מתועתק כה"א בסוף מילה וכת"ו בנטייה.
 שמות שיש להם מקבילה רווחת בעברית – בכת"ב או בהגייה – נכתבו על פי הצורה הנפוצה בעברית (למשל תוניס ולא תונס או סולטאן ולא סלטאן).
 תעותקם של שמות מקומות בתוניסיה נעשה בדרך כלל על פי השם הנוהג בצרפתית (בתקופה הקולוניאלית).
 ציטוטים הובאו ככתבם וכלשונם, גם כשמילה בטקסט המצוטט תועתקה באופן שונה מהתעתיק שנקבע לספר.

מושגים בשולי העמודים

- אבוקרא, אברהם 87
 אבן אבי אלצ'יאף 42
 אבן ג'אמע, שמואל 11
 אבן מוסה, אברהם 134
 אבן מוסה, משה 134
 אבן עזרא, אברהם 113
 אבן קוריש, יהודה 129
 אזהרות 138
 אזולאי, חיים יוסף דוד
 (החיד"א) 101
 איפלה, דניאל אוזיריס 263
 אלוש, פליקס 151
 אליעזר בן שמואל ממץ 105
 אלשאקר, משה 99
 אנגליביל, אנדרי דורן 163
 אסטווה, ז'אן פייר 20
 אידלס, שמואל אליעזר בן יהודה
 הלוי (המהרש"א) 101
 ארגון הפעולה הצרפתית 46
 אשכנזי, אליעזר 60
 בדוק, אלכסנדר 169
 בוכ'ה בוקבזה 247
 בונים חופשיים 160
 בחוצים 231
 ביזרט (מאורעות) 52
 בחבוט, אליהו 97
 ביסמוט, מוריס 18
 בית יוסף 101
 בלום, לאון 46
 בלעיש, אברהם 111
 בן אשר, רפאל 178
 בן בקראט הלוי, אברהם 131
 בן דונש, יעקב 129
 בן מלכא, משה חיים 95
 בן-עטר, סזר 17
 בן על, זין אלעבדין 22
 בנימין השני 187
 בראמי, יוסף 171
 ברונשוויג, רובר 179
 ברנר, שרה 193
 בשישה 250
 גאוני בבל 99
 גלילי, יעקב 95
 גרזון-קיווי, אסתר 185
 ג'נאיה 117
 גרינבוים, בנימין 97
 גירמון, נהוראי 135
 דובניקוב, אהרון 95
 דוקנז, ויקטור אנרי 198
 דורל, יהויקים 163
 דייזיס, רות פרנסיס 185
 דימי 41
 דנון, ויטליס 17
 האיי גאון 184
 הוגו, ויקטור 198
 היכל 252
 התפרצות אלימה בלוב 40
 התפרצות אלימה בקונסטנטין 40
 ואסל, מארי-ז'וזף אוזב 118
 וולטר, פרנסואה מארי 195
 ולנסי, אלפרד 171
 זאנה, שמעון 141
 זיתון, ישראל 108
 זכות, אברהם 99
 חגיגה, אברהם 87
 חדאד, שרל 82
 חונה 223
 חורי, חיים 115
 חזן, אליהו 87
 חזן, ישראל משה 76
 חכאיות 117
 חננאל בן חושיאל 99
 חסיד, מרסל 63
 חק לישראל 280
 טייב, יצחק 104
 ירושלמי, נחום 97
 כהן, אברהם 136
 הכהן, דוד 138
 הכהן, כ'לפון משה 109
 הכהן, מרדכי אמייס 102
 הכהן, רחמים חי חויתה 110
 כהן דוד 273
 כהן גאנונה, יוסף 149
 כהן חדריה, אלי 164
 כהן סולאל, ז'יל 172
 לוי, מוזס 18
 לוי, רפאל (ריוול) 17
 לומברוזו, אברהם 29
 לומברוזו, יצחק 253
 לוזון, אלי 179
 הליגה הבין-לאומית נגד
 האנטישמיות 48
 לכמן, רוברט 185
 ללוש, ז'יל 18
 מאזוז, משה זקן 106
 מאיר בן ברוך מרוטנבורג 105
 מאלוף 188
 מאלכית, אסכולת הלכה 9
 מאמו, יצחק 121
 מזרחי, אליהו 102
 מלזומה 117
 ממי, אלבר 17
 מני, סלימאן 136
 מעארך, הנרי 150
 מעארך, מסעוד 121
 מעייני, זכריה 95
 מפקדי אוכלוסין 30
 מקאם 191
 מרגאז 245
 משה בן יעקב מקוצי 104
 נהאר אלתפילים 222
 נח, מרדכי מנואל 42
 נטף, אלי 81
 נטף, ויקטור 147

הצדק 17	סבג, פול 166
קאזס, דוד 85	סו, אז'ן 195
קארו, יוסף 106	סלושץ, נחום 257
קארילה, אלבר 167	סמאגיה, מרדכי 149
קארנו, מארי פרנסואה סאדי 124	סממה, אנדרי 152
קדושתא 136	סעדון, בוגיד 148
קוסאן אלחותה 223	סעדיה גאון 130
קירואן 11	סעודת יתרו 247
קרתגו 10	עטרות חתנים 223
אלרוקי, מחמד אלצאדק 189	עידאן, דוד 112
שמאמה, האחיות 188	עידאן, משה 136
שמאמה, נסים 75	עין יעקב 226
שמואל הנגיד 130	עשר ספירות 131
שייס וילנא 104	פינקרפלד, יעקב 251
שרירא גאון 99	פרחי, אליעזר 122
שרקי סגנון 188	פרהוד 40
שתרוג, משה 108	פרוטקטורט 13
תיבה 252	פריחא בת אברהם 134
Folies Bergères 193	פרץ, אהרן 135

המחברים

גב' צביה טובי – תלמידת מחקר בחוג לפולקלור באוניברסיטה העברית בירושלים וחוקרת במרכז מסורות הלשון של עדות ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים. חוקרת יהדות תוניסיה.

מר ז'אק טייב – היסטוריון, פרסם שלושה ספרים על צפון אפריקה ויהודיה ומאמרים רבים.

ד"ר חיים סעדון – דיקן הסטודנטים באוניברסיטה הפתוחה ומרצה בחוג לתולדות עם ישראל באוניברסיטת חיפה. חוקר הציונות ותולדות היהודים בארצות האסלאם בעת החדשה.

הרב ד"ר משה עמאר – מרצה בכיר ועמית מחקר במכון לחקר היהדות במזרח באוניברסיטת בר-אילן. ראש מכון "אורות יהדות המגרב". מומחה לספרות רבנית ולפילאוגרפיה, לתולדות יהודי צפון אפריקה וליצירתם הרוחנית של חכמיה.

גב' פסקל פרץ-רובין – בוגרת מדעי התזונה במכללת דוד ילין בירושלים. עוסקת בכתיבה עיתונאית בתחום תרבות המזון היהודי בעדות השונות.

פרופ' אמנון שילוח – פרופסור אמריטוס, האוניברסיטה העברית בירושלים. ממניחי היסוד למחקר האתנומוסיקולוגי בארץ. חוקר המוסיקה היהודית והערבית והקשרים ביניהן.

גב' אריאלה אמר – ראש המדור לבתי כנסת ותשמישי קדושה במרכז לאמנות יהודית של האוניברסיטה העברית בירושלים, וחוקרת אמנות יהודית.

פרופ' משה בר-אשר – נשיא האקדמיה ללשון העברית. חתן פרס ישראל. פרופסור בחוג ללשון העברית באוניברסיטה העברית בירושלים. חוקר לשון חכמים (ותקופות אחרות של העברית), הארמית של ארץ ישראל, מסורות הלשון של יהודי צפון אפריקה ובכלל זה ספרות השרח (תרגומי המקרא בערבית-יהודית) ומסורות הלשון של צאצאי האנוסים בצרפת.

מר אברהם הטל – ביבליוגרף וספרן במכון בן-צבי. זוכה פרס יצחק בן-צבי (2001) על מפעל חיים בתחום הביבליוגרפיה של יהדות המזרח בכלל, ויהדות צפון אפריקה בפרט.

ד"ר יהודית הנשקה – מרצה בחוגים ללשון העברית ולתלמוד באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת בר-אילן. ראש החוג ללשון העברית במכללה האקדמית "אפרתה", ירושלים. חוקרת לשון חכמים והלשון הערבית-היהודית.

פרופ' אפרים חזן – פרופסור במחלקה לספרות עם ישראל ובמחלקה ללשון העברית באוניברסיטת בר-אילן. ראש המפעל לחקר שירת הקודש באוניברסיטת בר-אילן. חבר האקדמיה ללשון העברית. חוקר השירה והפיוט.

פרופ' יוסף טובי – פרופסור בחוג לספרות עברית והשוואתית באוניברסיטת חיפה. חוקר הספרות העברית בימי הביניים, יהדות תימן ותוניסיה, והספרות הערבית-היהודית בימי הביניים ובעת החדשה.

מכון "אורות יהדות המגרב", לוד, 252

מכון בן-צבי, ירושלים

אוסף הגלויות של גיראר לוי, 11, 28, 31 למטה, 35, 47, 56
למטה, 58 למעלה, 87, 99, 184, 188, 193, 217 למטה, 225,
226, 227, 229, 231 למעלה מימין, 232, 237 למעלה, 239

למטה

אוסף העיתונות, 47 למעלה ובמרכז, 142, 143, 146 מימין,
147 למעלה, 148, 149, 150, 151 למעלה, 161, 162, 219

למעלה

אוסף כתבי היד, 100 למטה, 107 למטה משמאל, 114 למטה
המרכז לאמנות יהודית, ירושלים, 257 למעלה, במרכז
ולמטה, 258, 261, 262, 263 למעלה, 265, 266 למעלה

משמאל [sc.96 (5)], 266 למעלה מימין [sc.96 (20)], 266
במרכז [sc.96 (15)], 266 למטה, 267, 268

סיטבון ויליאם, חיפה, 238 למעלה משמאל 247 משמאל

סיטבון קלוד, ירושלים, 18 למטה, 82 למטה, 221, 222

סעדון חיים, רחובות

אוסף גסטון כהן סולאל, 14 משמאל, 18 למעלה, 26, 31 למעלה
משמאל, 46, 70, 79, 80, 81, 82 שמאל, 83 למעלה, 85
למעלה, 96 למטה, 99, 146 משמאל, 147 למטה ובמרכז,

163, 169, 173, 177 למעלה, 179 משמאל, 180

אוסף פרטי, 9, 23, 24 למעלה ובמרכז, 47 למטה, 52, 55 למטה,
57, 58 מימין, 74, 90, 119 במרכז, 133, 187 למטה, 189

למעלה, 192, 199, 207 למעלה, 231 למטה, 237 למטה,
242, 243 למעלה, 245, 246 למעלה, 247 מימין, 250, 264

למטה ובמרכז

הספרייה הלאומית, ירושלים, 97 למטה, 171 למעלה, 185,
186, 189 למטה

סרז' ישי, נתניה, 49

עזריה רמי, באר שבע, 24 למטה מימין ומשמאל

פרנק גפסו, שמשית, 66

רפאל בן-אשר, כפר מנחם, 64 למטה, 65, 178, 179 מימין

ראפעת ביי, פריס, 41, 42, קונטרס צבע 2

רולנד פלוס, בת ים, 12, 13, 20, 31 למעלה מימין, 36, 53
למטה, 55 למעלה, 69 מימין, 72 משמאל, 95 למטה, 141,

194 במרכז, 198, 233, 238 במרכז משמאל, 251

מרק פלוס, פריס, 72 מימין

רוני זריבי, רכסים, 105, 174, 206 למעלה משמאל, 224

פּוּרִים

א' אבוקארא, **בן אברהם**, ליוורנו, 1882, עמ' 107 באמצע
חייד אזולאי, **ספר מעגל טוב השלם**, ירושלים, 1934, 101

למעלה

המקורות לאיורים בספר

אוספים ציבוריים ופרטיים

אברהם הטל, ירושלים, 17, 85 למטה, 88 במרכז, 100 למטה,
101 למטה, 117, 118, 119 למעלה משמאל ולמטה, 120,
121, 123, 124, 125, 126, 127, 172 למטה, 194 למעלה,
195, 197, 206 למעלה מימין ולמטה, 208 למטה משמאל,
213 למטה, 255, 263 למטה, 275

אליהו בדוק, עכו, 170

אליהו חיים מועטי, נתניה, 218 למטה

ארכיון לחינוך יהודי בישראל ובגולה, תל אביב, 88 למעלה
הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים, 48, 51, 97 (תיק A-230
130/a) למעלה ולמטה משמאל, 151 למטה ובמרכז, 152
למעלה, 168, 177 למטה, 179 מימין

ארכיון התצלומים, בית התפוצות, תל אביב, 67 מימין, 71,
77, 83 למטה, 84, 89 למעלה, 91, 98 למעלה, 152 למטה,
175, 207 למטה, 220, 243 למטה, 244 למעלה

ארכיון התצלומים, הג'וינט, ירושלים, 89 למטה, 202, 212,
230, 231 למעלה משמאל, 241, 246 למטה

ארכיון יד טבנקין, רמת אפעל, 75

ארכיון מכון ז'בוטינסקי, תל אביב, 154 מימין

המכון לחקר תנועת העבודה, תל אביב, 154 משמאל ולמטה,
181

ביל גרוס, תל אביב, 208 מימין למעלה ולמטה, 209, 211, 217
למעלה, 236 למעלה ולמטה משמאל

יעל בראלי, גבעתיים, 95 למעלה

ברנד הלואלי, פאריס, 19, קונטרס צבע 3, 44 למעלה ולמטה,
56 למעלה, 69 שמאל, 98 למטה, 129, 190, 213 למעלה,
216, 218 למעלה

ברנד קארילה, פאריס, 167

דינה זרורי, תל אביב, 37, 223

ויקטור חיון, נתניה, 15, 22, 53 [לוסיאן חדאד] למעלה ובמרכז,
64 למעלה ובמרכז, 160 למעלה משמאל, 219 למטה, 244
למטה

ז'אנין כרמי, מעגן מיכאל, 159, 160 למטה

יוסף וצביה טובי, ירושלים, 236 למטה מימין, 238 למעלה
מימין, במרכז מימין ולמטה, 240

לאה דובב, תל אביב, 96 למעלה

מאמו ראובן, בית אל, 200

מוזיאון ארץ ישראל, עזבון פינקרפלד, 264 למטה

- מ"ז מאזוז, **סבר פנים**, ליוורנו, 1881, 106
 א' מזרחי, **קרני ראם**, ליוורנו, 1765, 102
 מ' סדבון, **שירי זמרה**, ליוורנו, 1872, 135 למטה
 ד' עידאן, **משכיל לדוד**, ח"ב, גירבה, 1961, 112
 מ' עידאן, **שעשוע מצוה**, ליוורנו, 1860, 138 למעלה
 י' פינקרפלד, **בתי הכנסת באפריקה הצפונית**, ירושלים, 1974,
 252 מימין, 257 מימין ומשמאל, 260
 א' פרחי, **ספר בראשית**, תוניס, 1906, 270 למעלה
 א' פרחי, **בגדי אהרן**, ליוורנו, 1806, 135 למעלה משמאל
 ב' פיתוסי, **ברית יעקב**, ליוורנו, 1800, 111 למעלה משמאל
 י' פיתוסי, **מזבח כפרה**, ליוורנו, 1810, עמ' 104 מימין
שפתי רננות, גירבה, 1947, 205
 מ' שתרוג, **ישיב משה**, ח"א, גירבה, 1924, 108 למטה מימין
 A. Arrouas, *Livre d'Or, Figures d'hier et d'aujourd'hui*,
 Tunis 1932, 14 (ימין)
 H. Ben Halima, *Un demi-siècle de théâtre arabe en
 Tunisie (1907-1957)*, Tunis, 1974, 194
 D. Cohen, *Le Parler Arabe des Juifs de Tunis*, Paris
 1964, 172
 J. Lentin & A. Lonnet, *Mélanges David Cohen*, Paris
 2003, 273
 R. Levy, *Le nebel du galouth*, 17
 P. Lambert, *Dictionnaire illustré de la tunisie*, Tunis,
 1912, 62, 67
 A. Memmi, *La Statue de Sel*, Paris 1953, 17
 V. Nataf, *Annuaire sioniste*, Tunis 1931, 78. 160,
 (למעלה מימין ובמרכז), 171, 172
 P. Sabag & R. Attal, *L'Évolution d'un ghetto Nord-
 Africain; La Hara de Tunis*, Press universitaires de
 France, Paris, 1959 (קונטרס צבע, 4 א)
 G. Vuillier, *La Tunisie*, Tours, 1896, 235, 239 (למעלה)
- ע' אלחאייק, **משכנות הרועים**, ליוורנו, 1860, 107 למטה מימין
 מ' אלפאסי, **משחא דרבותא**, ליוורנו, 1805, 107 למעלה
 משמאל
 י' אסל (מלהבי"ד), **מעדני מלך לאשר שמעון מזרחי**, ירושלים,
 תשס"א, 140, 191.
 ד' בונאן, **מועד דוד**, ח"א, ירושלים, 1887, 105 למעלה משמאל
 י' בונאן, **אהלי יצחק**, ליוורנו 1821, 105 למעלה מימין
 --, **אהל ישראל**, ליוורנו, 1846, 105 למעלה במרכז
 נ' בורגיל, **חק נתן**, ליוורנו, 1778, 103 למטה
 נ' בורגיל (השני), **אבני צדק**, תוניס, 1903, עמ' 104 משמאל
 א' בן בקראט הלוי, **ספר הזכרון**, ליוורנו, 1845, 100 למעלה
 א' בלעיש, **באר לחי רואי**, טורין, 1816, 111 למטה במרכז
 נ' גרמון, **יתר הבז**, ליוורנו, 1787, 135 למעלה מימין
 ש' דאנה, **שלמי תודה**, תוניס, 1918, 105 למטה
 מ"ר דיין, **ספר דברי אמת**, תוניס, 1937, 269, 270 משמאל
 א' הטל, **לקסיקון של הערבית-היהודית התוניסאית הכתובה**,
 ירושלים, 1999, 278
 א' הכהן, **מלל לאברהם אגרון עברי ערבי**, גירבה, 1947, 279
 ד' הכהן, **שירי דוד**, ליוורנו, 1882, 138 למטה
 כ"מ הכהן, **ברית כהונה**, אורח חיים, ח"א, גירבה, 1941, 109
 --, **שואל ונשאל**, ח"א, גירבה, 1952, עמ' 108 משמאל
 צ' הכהן, **חולת אהבה**, גירבה, 1935, 103 למעלה מימין
 ש' הכהן, **לחם הבכורים**, ליוורנו, 1870, 114 למעלה
 ש' הכהן, **ברכה ושלום**, גירבה, 1926, 115 למטה
 --, **דברי שמואל**, גירבה, 1916, 115 למעלה
 ש' וזאן, **יריעות שלמה**, תוניס, 1891, 111 למעלה מימין
 מ' חדאד, **מאמר אסתר**, גירבה, 1946, עמ' 137 למעלה
 י' טייב, **ערך השלחן**, אורח חיים, ח"א, ליוורנו, 1790, 107
 למעלה מימין
 ח' כהן, **ארחות חיים**, גירבה, 1912, 102 למעלה משמאל
 י' כהן טנוג'י, **שירת מרים**, תוניס, 1924, 137 למטה

אנו מודים לבעלי הזכויות על הרשות להשתמש באוספיהם.
 עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות על המקורות
 לתצלומים. אנו מתנצלים מראש על כל טעות או השמטה,
 ואם תובא לידיעתנו נפעל לתקנה במהדורה הבאה.

בסוגרים מרובעים ציון מידע כגון סימון ארכיוני או מוזיאוני.

contact with informants. When this book was nearly finished Paul Sebag passed away. He was one of the most important scholars of Tunisia and Tunisian Jewry. Paul helped us in the first stages of preparing the book, but refrained from writing chapters. I did not know about his illness, which impinged on the his preferences. I will cherish his memory.

This volume is the fourth in the series “Jewish Communities in the East in the Nineteenth and Twentieth Centuries” published jointly by the Ben-Zvi Institute and the Center for the Integration of Oriental Jewry in the Ministry of Education and Culture. It was preceded by the volumes on the Jews of Yemen, Iraq and Morocco. Readers suggested that we add an index to the volumes. We have done so in this volume and will continue to provide indices in the coming ones. I hope that this book will fill a notable lack with regard to the study of Tunisian Jewry in Modern Times.

Haim Saadoun
Jerusalem 2003

PREFACE

Tunisia is located at the heart of the Mediterranean Basin. Its geopolitical situation, the composition of its population and the changes that it has undergone were among the things that made it and its Jewish community fascinating. This relatively small community occasioned impressive social, intellectual and political activity. It is enough to point out the breadth of rabbinic literature, the number of Jewish periodicals that were published in Tunisia, literary works in Judeo-Arabic and the part of Jews in Tunisian politics, their involvement in social and cultural life, the vitality and internal conflicts that characterized the Jewish community.

In the study of the Jewish community in the nineteenth and twentieth centuries there is still more to be discovered than has been revealed. One of the reasons for this situation is the notable lack of researchers whose central interest is Tunisian Jewry in this period. Three issues characterize the history of the Jewish community in the period discussed in this book: the intensity of internal controversy between the North African and Sephardi elements in the community, the relations between the community of Tunis and that of Jerba, and the period of German occupation. Following the basic structure of this series, these topics have been integrated into the various chapters in which they come to fore. The literary work as well as the social and political thought of Albert Memmi helped us to focus our insights about Jewish life and the colonial situation of Tunisia.

I wish to thank Prof. Meir M. Bar-Asher, who helped formulate the Judeo-Arabic transcription used in this volume. Menashe Anzi worked diligently on the transcription of names, places and expressions with the help of Robert Attal. Some transcriptions may appear strange to the reader, but they have all been done on the basis of linguistic investigation. As in the other volumes of this series, we have not changed original transcriptions, such as names of journals and books.

It is a pleasure to thank all those who have helped prepare this book. The scholars who gave their time to write chapters in the book, sharing their vast knowledge with us, patiently participating in the process of production of the volume. To friends who contributed photographs and information: Frank Gafso, Dina Drori, Roni Zeribi, Norbert Hayak, Yosef Tobi, Janin Carmi, Claude Nataf, Claude Sitbon, Rami Azaria and Roland Fellous. Shelomo Deshen, a pioneer in the study of Tunisian Jewry, read most of the chapters and helped us with his comments. Special thanks go to Robert Attal, a man of letters, whose broad-ranging knowledge and clarity of vision helped us navigate the territory safely. In his research and publications Attal has laid the groundwork for future research on Tunisian Jewry in many areas. Victor Hayoun, a friend and an expert on Tunisian Jewry, helped me by reading chapters, locating photographs and making

TABLE OF CONTENTS

Preface / Haim Saadoun	7
Tunisia and the Jews of Tunisia / Haim Saadoun	9
Demography / Haim Saadoun	26
The Jews in their Surroundings / Haim Saadoun	40
The Jews in the Local Economy / Haim Saadoun	55
Communal Organization / Haim Saadoun	71
Education / Haim Saadoun	85
Rabbinical Literature / Moshe Amar	99
Judeo-Arabic Literature and Folk Literature / Robert Attal	117
Poetry / Ephraim Hazan	129
Periodical Literature / Haim Saadoun	141
Political and Social Involvement / Haim Saadoun	159
Zionism / Haim Saadoun	171
Music / Amnon Shiloah	184
The Jews in the Tunisian and Jewish Theatre / Zivia and Yosef Tobi	193
The Life Cycle / Ephraim Hazan	202
The Yearly Cycle / Ephraim Hazan	216
The Jewish Neighborhoods and Homes – Tradition and Modernity / Jacques Taieb	227
Dress / Zivia Tobi	235
Synagogues and Ritual Artifacts / Ariella Amar	251
Judeo-Arabic in Tunisia / Moshe Bar-Asher	269
The Hebrew Element in the Spoken Arabic of Tunisian Jewry / Yehudith Henshke	275
Chronology	281
Bibliography	286
Transcription	291
List of Terms	292
List of Authors	294
Photo Credits	295

Advisory Committee:

Ben-Zvi Institute: Prof. Menahem Ben-Sasson (chairman);
Prof. Nahem Ilan, Prof. Haggai Ben-Shammai,
Mr. Michael Glatzer, Dr. Haim Saadoun, Dr. Miriam Frenkel,
Mr. Adi Ofer, Prof. Shalom Sabar, Dr. Zvi Zameret

Ministry of Education: Prof. Yaacov Katz, Mr. Moshe Zafrani, Dr. Itzhak Itzhaki

Staff of the Project:

Research: Menashe Anzi, Naama Shai-Katrieli, Rafael Green

Production: Michael Glatzer

Administrative assistant: Sarit Noy

Graphic design †Tunisia†: Tal Pockard-Tzalel

Copy editing: Herzlia Efrati

Cartography: †Sofer Maps†

Series design: Ruthie Beth-Or

We wish to thank the following institutions for their contribution to the project:

Beth Hatefutsoth, Photo Archive, Tel Aviv

The Central Zionist Archives, Jerusalem

Archives of the Joint Distribution Committee, Jerusalem

© All rights reserved to the Ministry of Education and the Ben-Zvi Institute
of Yad Izhak Ben-Zvi and the Hebrew University of Jerusalem, 2005.

ISSN 1565-0774

Printing: A.R.T. Offset Printing, Tel Aviv

JEWISH COMMUNITIES IN THE EAST IN THE NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURIES

TUNISIA

Edited by:
Haim Saadoun

Ministry of Education and Culture
Pedagogical Secretariat
The Center for the Oriental Jewish Heritage

Ben-Zvi Institute for the Study
of Jewish Communities in the East of
Yad Izhak Ben-Zvi and the Hebrew
University of Jerusalem

JEWISH COMMUNITIES IN THE EAST IN THE NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURIES

TUNISIA